

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ“

ИМПЕРИИ И ИМПЕРСКО НАСЛЕДСТВО НА БАЛКАНИТЕ

СБОРНИК В ЧЕСТ НА 70-ГОДИШНИНАТА НА
ПРОФ. ЛЮДМИЛ СПАСОВ

ТОМ I
АНТИЧНОСТ И СРЕДНОВЕКОВИЕ

Съставители

ДИМИТЪР В. ДИМИТРОВ, СИМЕОН КАЦАРОВ,
РУСАЛЕНА ПЕНДЖЕКОВА-ХРИСТЕВА, ДАМЯН БОРИСОВ

Пловдив · 2019

ISBN 978-954-8536-32-5

Авторски права © 2019

Всички права запазени.

Нито една част от тази книга не може да бъде
размножавана или предавана под никаква
форма или начин: електронен или механичен,
без писменото разрешение на автора и издателя.

Томът се издава с финансовата подкрепа на
Фонд „Научни изследвания“ към Министерството
на образованието и науката, договор № КП-06-МНФ-27.

ПЕОНСКИЯТ ВОЕНЕН ПОХОД НА ОДРИСКИЯ ЦАР СИТАЛК*

ГЕОРГИ МИТРЕВ

THE PAEONIAN CAMPAIGN OF THE ODRYSIAN KING SITALKES

GEORGI MITREV

ABSTRACT: *The analysis of the information about the Odrysian king Sitalkes' march against the Paeonians suggests that it took place between the summer of 431 BC and the end of the summer of 430 BC. Among the reasons behind this campaign were the deteriorating relations between the Odrysian king and the king of Macedonia, Perdiccas II, as well as the plans of Sitalkes to raise Amyntas, son of Philip, as a ruler in his father's former possessions alongside the Lower Vardar River area. It can be assumed that it was the tactical preparation of this war that necessitated Sitalkes' invasion into the Paeonians' lands in the Sofia Valley and Upper Strymon. At least we have not been informed of any other conflict or cause specific to the Paeonian tribes. The scope of hostilities affected the lands of the Treres, Tilataei, Agrianes, Laeaeans and other smaller Paeonian tribes.*

KEYWORDS: *Sitalkes, Paeonians, war, military campaign*

Империя и имперска политика навлязоха сравнително наскоро в лексиката на тракологията по отношение на одриската държава и политиката на нейните владетели от V–IV в. пр.н.е. (Порожанов 2012: 266–269; 2017: 271–273). От времето на Терес одриската династия превръща в свои поданици разноплеменното население в източната половина на Балканския полуостров. В основата на тази имперска политика са активните военни действия. За съжаление достигнатата до нас информация за тяхната същност и хронология е много ограничена. Едно от изключенията в това отношение са военните кампании на одриския цар Ситалк от V в. пр.н.е. Те са сред малкото инициативи на тракийските владетели, за които имаме запазени сведения в античната историография. Благодарение на Херодот и Тукидид до нас е достигнала интересна информация за конфликта му със скитите – решен дипломатично (НДТ. 4. 80. 2–5); за успешните военни действия срещу пеоните; за едномесечната му война срещу македонския цар Пердика II и халкидите – със спорен резултат, и за неуспешния му последен поход – срещу трибалите (ТНУС. 2. 95–2. 101; 4. 101. 5). Дали е имало и други военни кампании, предприети от този тракийски владетел, остава неизвестно. Активната му външна политика, дипломатическите инициативи и военните действия издигат Одриското царство при Ситалк като съществена политическа и военна сила в северната периферия на елинския свят в началото на Пелопонеската война (431–404 г.).

Тукидид е особено лаконичен, когато отбелязва военните действия на Ситалк срещу пеоните. Изходът от войната обаче е ясно отразен – одриският владетел присъединява към царството си нови територии. Това са единствените сигурни териториални придобивки за одрисите при управлението на Ситалк.

* Статията е част от изследванията по научен проект ДН10/2, финансиран от Национален фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката на Република България.

Въпреки това самият поход остава в сянката на войната му срещу Пердика II от зимата на 430–429 г. пр.н.е. Пеонската кампания на Ситалк и до днес остава без сигурна хронология, без ясни поводи и причини и без конкретни детайли. Това са и въпросите, които налагат да се направи не толкова нов прочит на оскъдните сведения, колкото един анализ на цялостната обстановка по западната граница на Одриското царство в навечерието на Пелопонеската война.

По същество действията на Ситалк срещу пеоните се споменават само в два кратки откъса от Историята на Тукидид в контекста на похода срещу македонския цар Пердика II. В първия текст, на фона на мобилизацията на войските, се казва, че Ситалк властвал над част от пеонските племена, като не се уточнява от кога датира тази власт: „Освен това Ситалк вдигнал и агрианите (граеите – б.м.)¹, и лееите, и всички други пеонски племена, над които властвал. Те били крайните народи на владенията му чак до лееите, от пеоните, и до реката Стримон, която извира от планината Скомбър и тече през страната на агрианите (граеите – б.м.) и лееите, се простирала властта му откъм вече независимите пеони“ (ТНУС. 2. 96. 3; ИТТ 1981: 282–283). Във втория текст войските на Ситалк вече са достигнали до планината Керкине (по пътя си към Македония) и тук Тукидид пояснява: „Пред нея вървял по същия път, който по-рано сам си пробил в похода срещу пеоните, като изсякъл гората“ (ТНУС. 2. 98. 1). Тукидид не е изразил, че има пряка връзка между двата текста. В съвременната историография обаче те се разглеждат свързано и това изглежда напълно оправдано, защото става въпрос за едни и същи пеонски територии. Пък и чрез втория текст Тукидид сякаш разширява информацията за военните действия на Ситалк срещу пеоните, за които е споменал мимоходом две глави по-рано. От тези кратки бележки е видно, че пеонският поход на Ситалк не може да се разглежда изолирано и само чрез данните за последвалия македонски поход биха могли да се направят някои предположения и заключения.

Датировка и причина за пеонския поход

Хр. Данов датира доста предпазливо, резервирано и несигурно действията на Ситалк в западна посока, веднъж – „преди 430 г. пр.н.е.“ и втори път – „няколко години преди 431/430 г. пр.н.е.“ (Данов 1968: 374). Малко след него, Ал. Фол също изразява мнение, че „трябва да се постави преди 431 г. пр.н.е.“ Доводите обаче, че „събитията между 431 и 429 г. пр.н.е. са добре проследени от Тукидид и между тях няма място за подобна кампания“ (Фол 1972: 146), не са особено убедителни, тъй като античният автор не е пряк свидетел на онова, което се е

¹ Вж. ИТТ 1981: 282, б. 66, където се прави същественото уточнение, че повечето издатели на текста, заместват без особени основания етнонима граеи с агриане. Срв. също Фол, Спиридонов 1983: 115. Етнонимът *граеи* не е известен от други автори, но това не бива да е основание за отричането му. Няма съществена причина, да не се приеме съществуването на това племе (Вж. Митрев 2012: 57–58). По-резервиран относно съществуването на граеите е П. Делев (Делев 2014: 226–227).

случвало в Одриското царство, и се забелязва фрагментарност в изложението му.

За да се оформи едно сравнително достоверно мнение за времето на пелонския поход на Ситалк, е необходимо да се обърне внимание на някои аспекти от трако-македонските отношения в навечерието на Пелопонеската война. На първо място трябва да се има предвид, че след смъртта на македонския цар Александър I около 454 г. пр.н.е. от Македонското царство се образували няколко владения, начело със синовете му. Основните македонски територии преминали под контрола на Пердика II, а в източните области, в земите между долните течения на Аксий (дн. Вардар) и Стримон (дн. Струма), се оформило владението на брат му Филип, което просъществувало около 20 години. Г. Кацаров отбелязва в едно свое изследване, че Филип владее само „областта по двата бряга на горни Вардар, тъй наречената Амфакситида“, а в друго – че държал „средновардарската област“ (КАЦАРОВ 1922: 53, 90; 2001: 267, 304). Изглежда обаче владенията на Филип са обхващали и други територии, тъй като областта Амфакситида по долното течение на Вардар достигала до морето и се вклинявала между Пела и долината на Стримон. При тази ситуация е невъзможно земите на изток от Вардар да са били на брат му Пердика II и може да се допусне, че освен Амфакситида² и други традиционно тракийски области в този регион били за кратко време под властта на Филип – Крестония, Мигдония, Бисалтия и Антемунт³. Известна е активността на Пердика II в Халкидика в навечерието на Пелопонеската война, но това не трябва да ни заблуждава, че тези територии са били по начало част от неговия дял от бащиното наследство. Същото се отнася и за сведението на Тукидид, че Пердика II отстъпил на халкидските си съюзници за временно обработване „парцели от собствената си земя в Мигдония около езерото Болбе“ (ТНУС. 1. 58. 2; ИТТ 1981: 274). Това са сведения за събития от 432 г. пр.н.е., когато той вече бил изгонил окончателно Филип от владенията му и последният бил избягал при траките, а според една по-късна бележка – при самия Ситалк (SCHOL. AD ТНУС. 2. 95. 1; ИТТ 1981: 282). Така Пердика II присъединил трайно владенията на брат си към воденото от него Македонското царство. На изток границите му достигали до река Стримон, а отвъд нея, на изток и североизток, оставали независимите траки (МИТРЕВ 2012: 77–78).

През същата 432 г. пр.н.е. избягалият при Ситалк Филип се надявал с негова помощ да възстанови властта си. Както е известно, одриският владетел му

² Друго име, с което е известна областта, е Параксия, буквално „покрай Аксий“. От Тукидид е известно, че Александър I и ранните македонски царе „от Пеония спечелили покрай река Аксий тясна ивица, която се простира до Пела и до морето“ (ТНУС. 2. 99. 4). Това била земята покрай бреговете на река Вардар, вероятно от днешното дефиле Демир Капия до устието на реката при Солунския залив.

³ Това мнение съм изложил за първи път в МИТРЕВ 2012: 77. Малко по-късно подобно мнение изрази и П. Делев. Според него, позовавайки се на Тукидид, Филип, преди да бъде прогонен от брат му, „владее земите на изток от Аксиос, тоест Амфакситис, Крестония, Мигдония и Антемус“ (ДЕЛЕВ 2014: 113).

обещал подкрепата си. В контекста на това, през лятото на 431 г. пр.н.е., с посредничеството на шурей си Нимфодор, Ситалк сключил договор с атиняните срещу Пердика II, като се наел да съдейства и за приключването на атинската война в Халкидика. Малко след това обаче в Одриското царство пристигнали пратеници на Пердика II, който от своя страна направил пред Ситалк големи обещания (неуточнени от Тукидид), ако го помири с атиняните и не върне в родината му Филип. Ситалк приел предложеното му и сключил договор и с Пердика II, което не било в противоречие на атинския му договор, но означавало да изостави обещанията към Филип. Така Ситалк и Нимфодор изиграли ролята на посредници и помирили атиняните и Пердика II. Междувременно Филип приключил живота си в Одриското царство. Преждевременният характер на смъртта му едва ли трябва да се поставя под съмнение. Претендентът за македонския престол бил отстранен, но Ситалк останал излъган. Ситуацията се променила. Пердика се почувствал в безопасност и не изпълнил обещанията си. Така се стигнало до влошаване на отношенията между тях (ТНУС. 2. 29. 5–6; 2. 95. 1–3; SCHOL. AD ТНУС. 2. 95. 1; ИГТ 1981: 279–282).

В съвременната историография присъства идеята, че бил сключен тристранен договор между Ситалк, атиняните и Пердика⁴, но това е съмнително. Тукидид изрично посочва, че Пердика е разчитал на Ситалк да го помири с атиняните (ТНУС. 2. 95. 1), т.е. одриският владетел е сключил съюза с Атина отделно от Пердика и преди него. Същевременно се е наложило и схващането на Хр. Данов, че действията срещу Пердика II били само повод за Ситалк да се намеси в Пелопонеската война, като искал „да присъедини към територията на Одриското царство повече земи, населени с траки, които се намирили под македонска власт“ (ДАНОВ 1968: 376). Тази идея, за присъединяване на нови територии, се поддържа и от Ал. Фол, М. Тачева и други (ФОЛ 1972: 148–149; ДАНОВ, ФОЛ 1979: 191; ТАЧЕВА 2006: 73). В действителност, Тукидид не прави дори и намек Ситалк да е искал да присъединява територии и население, а по-късна бележка към неговия текст пояснява, че ставало въпрос за много пари, които Пердика бил обещал, но така и не дал на тракийския цар (SCHOL. AD ТНУС. 2. 95. 1; ИГТ 1981: 282). Хипотезата на М. Тачева, че „Пердика обещал да върне на Ситалк Спарадоковите земи“ е трудна за коментиране, предвид липсата на каквито и да са конкретни сведения за обхвата на Спарадоковите владения, и въпреки нумизматичните данни, които дават основания да се свържат с Югозападна Тракия във времето около 465–444 г. (ТАЧЕВА 1990: 58–70; 2006: 52–54, 74). Същевременно, в последните си изследвания М. Тачева, съвсем точно показва, че походът на Ситалк е предизвикан от нежеланието на Пердика да изпълни обещанията си, а не, за да сложи край на войната в Халкидика (ТАЧЕВА 2006: 72–73). Струва ми се, че влошените отношения с Пердика II не са поводът, а истинската причина за похода и едва ли трябва да се търси някакъв сложен замисъл за намеса в Пелопонеската война. От изложението на Тукидид се вижда, че

⁴ Вж. Фол 1972: 146–148 с литература. Също ИГТ 1981: 280, бел. 56.

Ситалк извършил почти двегодишна подготовка на голям поход срещу Пердика II, като смятал да издигне за македонски цар неговия племенник Аминта, сина на Филип. Това може да даде отговор на въпроса, защо Ситалк водил военни действия срещу пеоните. За да стигне до някогашните владения на Филип, той трябвало да си проправи път през горите по Горна Струма и в тази кампания подчинил тукашните пеонски племена. В този ред на мисли може да се уточни и хронологията на пеонския поход във времето от лятото на 431 г. пр.н.е. до края на лятото на 430 г. пр.н.е. Атиняните схванали много добре ситуацията във връзка с действията на Ситалк в тази област. Те виждали, че одриският цар се подготвя за действия срещу вече техния съюзник Пердика II и изоставил обещанията си да ги подпомогне срещу халкидите. В противен случай, било много по-лесно да тръгне от Абдера към Халкидика, но той не направил това. Така в края на лятото на 430 г. пр.н.е. изпратили пратеничество при Ситалк с Леарх, син на Калимах, и Аминиад, син на Филемон, а в края на същата година провели и второ посолство, начело с Хагнон, явно, за да му припомнят ангажимента относно Халкидската война. В крайна сметка през зимата на 430–429 г. пр.н.е. се стигнало до похода срещу Македония и, изглежда, заради настойчивостта на втората атинска делегация, и срещу Халкидика. Както е известно, военните действия, които засегнали единствено Македония и гърците в Халкидика, но не и тракийските племена между Места и Вардар, не дали резултат. Ситалк не успял нито да утвърди Аминта като македонски цар⁵, нито да приключи войната срещу халкидите. Дори самите атиняни не вярвали, че той ще изпълни обещанията си при влошените одриско-македонски отношения и не изпратили своя флот при Халкидическия полуостров. В крайна сметка Пердика II дал някаква компенсация, но, по думите на Тукидид, не на Ситалк, а на племенника му Севт, като му „обещал сестра си и отгоре на това пари“, ако придума одриският владетел да прекрати действията си (ТНУС. 2. 101. 5–6. ИГТТ 1981: 286–287).

От всичко казано дотук може да се направи предположението, че Ситалковият поход срещу пеоните се провел не по-рано от лятото на 431 г. пр.н.е. и не по-късно от края на лятото на 430 г. пр.н.е. Измежду причините за организирането му били влошените отношения между Ситалк и македонския цар Пердика II, а също и тактическата подготовка на македонската война. Дали са съществували и други причини, свързани със самите пеонски племена, е невъзможно да се установи. Чрез военния поход срещу пеоните Ситалк подготвил преминаването през гористите области на Горна Струма, за да може приблизително година по-късно оттук да навлезе към долината на Вардар и в Македония. Последното се подкрепя и от сведението на Тукидид, че войските преминали през зимата на 430–429 г. пр.н.е. по същите просеки (пътища), които били прокарани от од-

⁵ От изложението на Тукидид обаче става ясно, че Аминта, сина на Филип, е приет за цар в някогашните му бащини земи. Колко време е просъществувала властта му тук, не може да се каже.

рисите в действията срещу пеоните. Обстоятелството, че тези те били все още проходими, говори, че не било изминало много повече от година време.

Обхват и резултати от пеонския поход

Обхватът и резултатите от пеонския поход се проследяват също на фона на изложението за последвалия го македонски поход. Когато Тукидид отбелязва начина, по който Ситалк формирал войските си, разказва, че първо вдигнал траките между Хемус и Родопа, гетите и другите племена на юг от Дунав и към Черно море. В това изречение античният автор маркира войските от земите, над които одрисите властвали още от времето на Терес (ТНУС. 2. 96. 1). В следващото изречение се споменават наемниците мечоносци дии от Родопите (ТНУС. 2. 96. 2), а на трето място били войските, формирани от грасите (агрианите), лееите и всички други пеонски племена, над които властвал. По този повод античният автор пояснява, че те били крайните народи на владенията му и пак в тази връзка става ясно, че Ситалк завлаждал на запад племената до лееите и до река Стримон, а отвъд тях оставали независимите пеони. Освен населението по Горна Струма обаче трябва да се приеме, че одриският цар подчинил в пеонския поход и тези, които обитавали днешното Софийско поле, защото Тукидид пояснява, че: „Към страната на трибалите, които също са независими, владенията му се ограничавали от трерите и тилатеите: те живеят на север от планината Скомбър и на изток⁶ достигат до река Оский (дн. Искър)...“ (ТНУС. 2. 96. 3–4). В крайна сметка от този текст се вижда, че в пеонския си поход Ситалк завлаждал грасите (агрианите), лееите, трерите, тилатеите и други пеонски племена. Земи-те на тези племена се разкриват успоредно с географските познания на Тукидид за региона. В действителност това били териториите на запад от Ихтиманска Средна гора – в Софийското поле и по горното течение на Струма, като от север се ограничавали от склоновете на Стара планина, а в югозападна посока достигали до склоновете на Осоговска и Малешевска планини, като в последната или в околните планински масиви може да се припознае антична Керкине, известна също от Тукидид.

Описанието на новозавладените земи съдържа нови географски реалии, които Тукидид коментира, доколкото му е било възможно по сведения от втора ръка. Той знае, че Стримон извира от планината Скомброс (Скомис), като под това име има предвид Витоша. Това проличава от описанието, което прави за разположените на север от нея племена на трери и тилатеи, на мястото на днешна София и в Софийско поле. На изток те достигали до Оский (р. Искър), която извира от същата планина, от която започвали и Нестос (р. Места) и Хеброс (р. Марица). Тази, последната планина, която дава началото на трите големи реки и която Тукидид отразява анонимно като „голяма, ненаселена и свързана с Родопите“, безспорно е днешната Рила (ТНУС. 2. 96. 4)⁷.

⁶ На изток, не на запад, както неточно е преведено в ИТМ 1949: 55 и в ИТТ 1981: 283.

⁷ В основната си част тези въпроси са изяснени отдавна в модерната историография. Срв. Фол, Спиридонов 1983: 37, 58–59 с посочена библиография.

След Скомброс, Стримон протичал през страната на пеонските племена агриани/граеи и лееи. За граеите може да се приеме, че обитавали към тази епоха земите от водосборния басейн в най-горното течение на реката: Пернишко, Радомирско, Брезнишко, т.е. днешната географска област Граово. В съвременните изследвания присъства отдавна мнението на Й. Иванов, че съществувала пряка езикова връзка и приемственост между граеи и Граово, но също и някои възражения на Б. Геров за възможен славянски произход на това име (ИВАНОВ 1906: 5; ГЕРОВ 1961: 231, б. 2). Страбон свързва териториите около изворите на Струма с т.нар. агриани, което дава основание да се постави знак на равенство между граеи и агриани (СТРАВ. 7.fragments.36. Вж. ИТМ 1949: 223). За лееите Б. Геров смята, че живеели в „западната част на Радомирското поле и към планинската област по на запад – евентуално и към Трънско (ГЕРОВ 1961: 236). Докато според Т. Спиридонов, граите и лееите заемат земите до линията Земен – Бобовдол – Станке Димитров на юг“ (Фол, СПИРИДОНОВ 1983: 115)⁸. Струва ми се обаче, че това по-скоро е границата между тях. Лееите изглежда са били на югозапад от тази линия, в Земенско и около Конявската планина, и в Кюстендилско и на югозапад до Осогово, като вероятно достигали до района на Бобошево и Дупница. Обикновено в тези територии се поставят дентелетите, известни от по-късни автори и същевременно сякаш по-неосведомени от Тукидид за вътрешността на Тракия. Възможно е обаче, лееи и дентелети да са имена и на едно и също племе (МИТРЕВ 2012: 59–60).

Съгласно Тукидид в долината на Горна Струма имало и други пеонски племена, защото той изрично отбелязва, че Ситалк поставил под свой контрол и тях. Невъзможно е да се каже, къде точно са били техните територии. Използваната форма за множествено число показва, че били още няколко, вероятно малки общности, които са останали анонимни или заради тяхната малочисленост, или заради това, че останали встрани от пътя на Ситалк при войната му срещу Пердика II.

В заключение може да се обобщи, че анализът на сведенията относно пеонския поход на одриския цар Ситалк позволява да се направи предположението, че се е провел във времето между лятото на 431 г. пр.н.е. и края на лятото на 430 г. пр.н.е. Сред причините за организирането на тази кампания изпъкват влошените отношения между одриския цар и македонския цар Пердика II, а също и плановете на Ситалк да издигне Аминта, сина на Филип, за владетел в някогашните му бащини владения по долното течение на Вардар. Може да се допусне, че именно тактическата подготовка на тази война наложила навлизането в пеонските земи в Софийското поле и по горното течение на Струма. До нас поне не са достигнали сведения за някакъв друг конфликт или повод, свързан конкретно с пеонските племена. Обхватът на военните действия засегнал земите на трерите, тилатейте, граеите/агрианите, лееите и други по-малки пеонски племена.

⁸ Последно различни мнения и коментари за местоположението на лееите са коментирани от П. Делев (ДЕЛЕВ 2014: 333).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ГЕРОВ 1961: Борис Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. – ГСУ ФФ, 54, 3, 1959–1960 (1961), 153–407. [Boris Gerov. Prouchvania varhu zapadnotrakiyskite zemi prez rimsko vreme. – *GSU FF*, 54, 3, 1959–1960 (1961), 153–407.]

ДАНОВ 1968: Христо Данов. *Древна Тракия*. София, 1968. [Hristo Danov. *Drevna Trakia*. Sofia, 1968.]

ДАНОВ, Фол 1979: Христо Данов, Александър Фол. Външна и вътрешна политика на Одриското царство (до средата на IV в. пр.н.е.). – В: *История на България. Том първи. Пръвобитнообщицинен и робовладелски строй. Траки*. София, 1979, 188–200. [Hristo Danov, Aleksandar Fol. Van-shna i vatreshna politika na Odriskoto tsarstvo (do sredata na IV v. pr.n.e.). – V: *Istoria na Bulgaria. Tom parvi. Pravobitnoobshhtinen i robovladelski stroy. Traki*. Sofia, 1979, 188–200.]

ДЕЛЕВ 2014: Петър Делев. *История на племената в Югозападна Тракия през I хил. пр. Хр.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014. [Petar Delev. *Istoria na plemenata v Yugozapadna Trakia prez I hil. pr. Hr.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2014.]

ИВАНОВ 1906: Йордан Иванов. *Северна Македония. Исторически издирвания*. София, 1906. [Jordan Ivanov. *Severna Makedonia. Istoricheski izdirvania*. Sofia, 1906.]

КАЦАРОВ 1922: Гаврил Кацаров. *Цар Филип II Македонски. История на Македония до 336 год. пр. Христа*. София, 1922. [Gavril Katsarov. *Tsar Filip II Makedonski. Istoria na Makedonia do 336 god. pr. Hrista*. Sofia, 1922.]

КАЦАРОВ 2001: Гаврил Кацаров. *Избрани съчинения*. Том I. София, 2001. [Gavril Katsarov. *Izbrani sachinenia*. Tom I. Sofia, 2001.]

МИТРЕВ 2012: Георги Митрев. *Долината на Струма през Античността. Племена и селища*. Книга първа. Асеновград: ИПК „Екобелан“, 2012. [Georgi Mitrev. *Dolinata na Struma prez Antichnostta. Plemena i selishta*. Kniga parva. Asenovgrad: IPK „Ekobelan“, 2012.]

ПОРОЖАНОВ 2012: Калин Порожанов. *Тракийската цивилизация в началата на два континента и по крайбрежията на три морета (в десет етюда)*. София: „Рал-Колобър“, 2012 (Thracia Antiqua, 11). [Kalin Porozhanov. *Trakiyskata tsivilizatsia v nachalata na dva kontinenta i po krajbrezhnyata na tri moreta (v deset etyuda)*. Sofia: „Ral-Kolobar“, 2012 (Thracia Antiqua, 11).]

ПОРОЖАНОВ 2017: Калин Порожанов. *Тракийската цивилизация в началата на два континента и по крайбрежията на три морета (в десет етюда)*. Второ преработено и допълнено издание. София: Народно читалище „Литературна София – 2013“, 2017 (Thracia Antiqua, 12). [Kalin Porozhanov. *Trakiyskata tsivilizatsia v nachalata na dva kontinenta i po krajbrezhnyata na tri moreta (v deset etyuda)*. Vtogo preraboteno i dopalнено izdanie. Sofia: Narodno chitalishte „Literaturna Sofia – 2013“, 2017 (Thracia Antiqua, 12).]

ТАЧЕВА 1990: Маргарита Тачева. Походът на тракийския цар Ситалк през 429 г. пр. н. е. – *Военноисторически сборник*, 1990, 6, 3–13. [Margarita Tacheva. Pohodat na trakiyskia tsar Sitalk prez 429 g. pr. n. e. – *Voennioistoricheski sbornik*, 1990, 6, 3–13.]

ТАЧЕВА 2006: Маргарита Тачева. *Царете на древна Тракия*. Книга първа. София, 2006. [Margarita Tacheva. *Tsarete na drevna Trakia*. Kniga parva. Sofia, 2006.]

Фол 1972: Александър Фол. *Политическа история на траките*. София: Наука и изкуство, 1972. [Aleksandar Fol. *Politicheska istoria na trakite*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972.]

Фол, Спиридонов 1983: Александър Фол, Тошо Спиридонов. *Историческа география на тракийските племена до III в. пр.н.е. и атлас*. София, 1983. [Aleksandar Fol, Toshu Spiridonov. *Istoricheska geografia na trakiyskite plemena do III v. pr.n.e. i atlas*. Sofia, 1983.]

СЪКРАЩЕНИЯ

ИТМ 1949: Гаврил Кацаров, Димитър Дечев, Веселин Бешевлиев. *Извори за старата история и география на Тракия и Македония*. София, 1949.

ИТТ 1981: *Извори за историята на Тракия и траките*. Том I. София, 1981.

ГСУ ФФ: Годишник на Софийския университет, Филологически факултет